

Biró József életpályája

Biró József 1907. július 8-án született Nagyváradon. Édesapja, Biró Márk, latinos kultúrájú, társadalom- és természettudományokban egyaránt jártas, földrajz-történelem-német szakos tanárként került a nagyváradai ortodox zsidó polgári iskolába, amelyet később, már igazgatóként gimnáziummá fejlesztett. Az iskola 1918 után a magyar szellemi élet egyik nagyváradai központja lett. Biró József édesanyja, Hirschl Mária, több száz éve Nagyváradon élt családból származott.

Biró József iskoláit Nagyváradon végezte, előbb a premontrei gimnáziumban, majd ennek megszűnése után a VI. osztálytól zsidó líceumban tanult, az utóbbiban érettségizett. Már gyermekkorában hajlamot érzett a rajzolás, festés iránt. Tehetségét felismerte a premontrei gimnázium rajztanára, Udvardy Ignác Ödön festőművész (1877-1961), aki a nagybányai művésztelepen is dolgozott. Ide Biró József már hetedik-nyolcadikos gimnazista korában, a nyári vakáció alatt eljutott, hogy Thorma Jánosnál tanuljon. (1924-ben Nagybányán szignált vázlatkönyve – a tanárok és festőtanítványok portréival – is tanúskodik erről; az 1925. évi nyári festőiskola résztvevői között is szerepel a neve.) Az itt megismert Réti István hatására, az ő támogatásával, 1925. évi érettségijét követően a Budapesti Képzőművészeti Főiskola növendéke lett. Réti osztályába járt, de hatással volt rá Rudnay Gyula és Vaszary János is. Mély benyomást tett rá a művészettörténetet oktató Lyka Károly, akinek ösztönzésére beiratkozott a budapesti Tudományegyetem művészettörténet szakára is. Tanulmányait Gerevich Tibor professzor tanszakán végezte, 1932-ben doktorált a nagyváradai püspökség anyagi támogatásával meg is jelentetett „Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei” című disszertációjával.

Széleskörű érdeklődését mutatja egyetemi tanulmányai alatt írt, ma is keresett „Modern grafológia” című könyve, amelynek bővített újabb kiadása, valamint családtagjai, pályatársai emlékezései bizonyítják, hogy ez irányú vizsgálatait a későbbiekben is folytatta.

Az egyetem elvégzése után visszatért Nagyváradra, ahol a Biharmegyei és Nagyváradai Régészeti és Történeti Egylet Múzeumának könyvtárosává választották. A bonchidai kastélyban rendezte gróf Bánffy Miklós 30 000 kötetes családi könyvtárát. Később – 1939-ig – a marosvásárhelyi Telekitéka könyvtárigazgatója volt, 1937-39 között Marosvásárhelyt is lakott. Bejárta Erdélyt, és a katolikus templomok barokk emlékei mellett behatóan foglalkozott az erdélyi barokk építészet világi emlékeivel – kastélyokkal, városi palotákkal. Írásait eleinte Erdélyben közölte, de hamarosan Budapesten is – előbb a Hekler Antal szerkesztette Archeológiai Értesítőben (ez a másik budapesti művészettörténeti tanszék vezetőjével való jó kapcsolatát mutatta), majd a Singer és Wolfner, Officina kiadóknál megjelentetett könyvekben tette közzé kutatásai eredményeit. Közleményeit részben saját fényképfelvételeivel, rajzaival, alaprajzi felméréseivel illusztrálta.

Lyka Károlyhoz és Gerevich Tiborhoz mindvégig szoros kapcsolat fűzte, a nekik szentelt emlékkönyvekben is szerepelt. Kutatásaival ugyanakkor a Hekler Antal körül kialakult, a magyarországi barokk művészetet behatóan először vizsgáló kör, (Kaposy János, Révhelyi Elemér) munkásságához kapcsolódott. Közel állt Kelemen Lajos felfogásához is közleményeinek adatgazdagságával, a levéltári források minél teljesebb körű – szinte pozitivistá jellegű – felderítésével és közlésével (a korának divatos szellemtörténeti irányzatát követő kollégái ezt időnként hibájaként is felróták). Írásainak jelentős részében foglalkozott erdélyi műemlékekkel, ezen belül egy addig a szakirodalomban teljesen feldolgozatlan emlékcsoporttal, a kastélyokkal. A legelőkelőbb erdélyi nemesi körök, a Bánffyak, Telekiek, Toldalaghiak – képességeit és tudását elismerve – magukkal egyenrangúként hívták meg rezidenciáikba és látták – kutatásaihoz minden segítséget megadva – vendégül. Az erdélyi templomokra és kastélyokra vonatkozó forráskutatásai ma is alapvetőek, az erdélyi kastélyokkal és Erdély művészetével foglalkozó összefoglaló műveit pedig hazánkban azóta se követte hasonló témájú újabb. 1940-ben és 1943-ban műemlékvédelmi programcikkek is közölt az erdélyi műemlékekkel kapcsolatban. Utolsó, az erdélyi gubernium történetét feldolgozó művének kézírata a háború végén elveszett.

Bíró József műveiben a tárgyilagos, történeti szemléletű erdélyi művészettörténet-írás mellett foglalt állást. Adatok sorát állította szembe Coriolan Petranu kolozsvári művészettörténész professzor és tanítványai

nacionalista ihletésű elméleteivel. Ugyanakkor elismerte a két világháború közti időszak jelentékeny román művészettörténet-írásnak eredményeit is, és felhívta a magyarországi szaktudomány figyelmét a romániai publikációk megismerésének fontosságára. Román nyelvtudásának is köszönhetően közvetítette is a román eredményeket. Ezzel párhuzamosan a legújabb magyarországi szakmunkák egész sorát ismertette az erdélyi magyar kulturális folyóiratokban.

1944-ben Budapestre költözött. Munkaereje teljében itt halt meg 1945. január 6-án – édesapjával együtt a nyilasok gyilkolták meg a Magyar Tudományos Akadémia Duna-parti épülete előtt.

dr. Lővei Pál
Az Országos Műemléki Felügyelőség
főmunkatársa